

Подальші дослідження розглядуваної проблеми дозволять визначити, які тактичні прийоми, що можуть викликати неоднозначну оцінку з боку особи, щодо якої застосовуються, є взагалі недопустимими у кримінальному провадженні. Разом з тим, будуть напрацьовуватися нові та удосконалюватися традиційні тактичні прийоми і комбінації психологічного впливу на протидіючу розслідуванню сторону.

#### ***Список використаних джерел***

1. Васильев В. Л. Психологические основы организации труда следователя: учебное пособие. Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1976. 56 с.
2. Сокиран Ф. М., Сокиран М. Ф. Шляхи вдосконалення тактики психологічного впливу при проведенні окремих слідчих дій: посібник. К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2005. 160 с.
3. Ратинов А. Р. Судебная психология для следователей. М., 1967. 290 с.
4. Кримінальне право. Особлива частина : підручник. К. : НАВСУ-«Правові джерела», 1998. 896 с.
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. К.: Кантон, А.С.К., 2001. 936 с.
6. Строгович М. С. Проблемы судебной этики. М.: Наука, 1974. 272 с.
7. Белкин Р. С. Нравственные начала деятельности следователя органов внутренних дел. М., 1999. 24 с.
8. Криміналістика : підручник / [В. В. Пясовський, Ю. М. Черноус, А. В. Самодін та ін.] – 2-вид., перероб. і допов. Київ : Філія вид-ва «Право», 2020. 752 с.

***Максимов Сергій Іванович,***

професор кафедри теорії і філософії права  
Національного юридичного університету  
імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних  
наук, професор, член-кореспондент НАПрН  
України

## **ЕКОНОМІКА ТА ПРАВО: КЛАСИЧНІ Й СУЧАСНІ РЕФЛЕКСІЇ**

Теоретичні основи розуміння співвідношення економіки і права були закладені у *класичній політичній економії*, «батьком» якої вважається А. Сміт (XVIII ст.). У ній обстоювалися такі головні ідеї: основою багатства є праця, головним чинником зростання багатства є поділ праці, що підвищує її продуктивність, праця також виступає критерієм обміну товарами. Останнє як теорія трудової вартості лежить в основі обґрунтування ринкової економіки, необхідною умовою якої були не тільки свобода (вільне підприємництво), а й певні підходи до оподаткування, що вимагало однакових правил і для економічної діяльності, і для розподілу результатів цієї діяльності, що

забезпечувалося у правовий спосіб. Завдяки обґрунтуванню права власності та договірного права було подолано систему правових і економічних взаємовідносин традиційного суспільства у варіантах архаїчному, рабовласницькому та феодальному, що спиралися насамперед на силу, включаючи й силу влади. Правовий аспект цього процесу відбився в теоріях природного права, а головними цінностями було проголошено невідчужувані права кожної людини: право на життя, свободу і власність (Дж. Локк), причому останнє право визнавалось засадничим.

Продовженням класичної лінії осмислення зв'язку економіки і права був *марксизм*. Проте, розглядаючи англійську класичну політекономію як одне із власних джерел, він абсолютизував значення економічної сфери суспільного життя, у залежність від розвитку якої було поставлено всі інші, включаючи і право. З точки зору марксизму саме економічна сфера є «базисом» будь-якого суспільства, і від цього базису як матеріального втілення ступеня суспільного розвитку залежать інші, нематеріальні, включаючи й державу та право. І держава, і право були пов'язані з виникненням приватної власності та класової боротьби, що була нею обумовлена. Відсутність приватної власності в первісному суспільстві обумовлювала й відсутність держави і права, а тлумачення комуністичного суспільства як безкласового (вищий рівень розвитку економіки, що дозволить задовольнити всі матеріальні потреби всіх людей) означало «відмирання» і держави, і права, яке, у свою чергу, було породженням держави.

У 20–30 рр. XX ст. варіант марксистської концепції «правового економізму» було запропоновано Є. Б. Пашуканісом. Згідно його досліджень право існує тільки в капіталістичних суспільствах, в яких ізольовані автономні власники товарів пов'язані між собою ринковими відносинами еквівалентного обміну. Саме еквівалентний обмін виступає матеріальною основою права: «Акт обміну... уособлює у собі як у фокусі, найістотніші моменти як для політичної економії, так і для права» [1, с. 113]. Згідно його концепції правовідносини, існують тільки між формально рівними суб'єктами, а тому – в ієрархічних суспільствах (рабовласницьких, феодальних) домінуючим фактором є не право, а сила.

В цілому ж «матеріалістичне» економічне і правове учення з відкиданням морально-етичної складової у процесі практичного втілення показали утопічність і водночас небезпечність цих ідей, втіленням яких стала тоталітарна держава з гіпертрофованими репресивними функціями, яка здійснювала контроль над усіма сферами життя суспільства, насамперед економікою («планова економіка» що була протилежністю вільної ринкової економіки). Виходячи з поглядів марксизму можна сказати, що причиною падіння соціалістичних держав стало те, що їх інституційна оболонка не забезпечувала більше ріст продуктивних сил, особливо в сфері нових комп'ютерних технологій.

У державах перехідного типу головну роль відіграє орієнтація на сучасні форми організації економічної сфери, що означає насамперед її ринкові форми. Це передбачає водночас і значне посилення ролі права, оскільки обмін результатами економічної діяльності означає перевагу регулятивної функції ринку, для здійснення якої право є сукупністю умов, що мають переважно договірний характер. Таким чином зростає актуальність економічних методів управління як сукупності засобів впливу держави через органічний зв'язок з ринковим механізмом. Притаманна ринку здатність урівноважувати попит і пропозицію через реагування на потреби суспільства вимагає забезпечення рівності сторін і в сфері виробництва, і в сфері споживання. Порушення цієї рівноваги за межами суто економічних процесів призводить до небезпечних для суспільства явищ економічної злочинності, найбільш загрозливими з яких є тіньова економіка і корупція.

У сучасних умовах продовженням лінії уваги до економічних основ права стали неокласичні теорії *економічного аналізу права*, серед засновників яких слід виділити американського теоретика права і федерального суддю Р. Познера [2, 3, 4]. Він, а також його послідовники доводять доцільність використання економічних методів у дослідженні права, зокрема доводять, що право має тенденцію до забезпечення економічної ефективності, крізь призму якої можна пояснити діяльність суб'єктів права із застосування і реалізації правових приписів [2, с. 662–665].

На відміну від марксизму економічний аналіз акцентує увагу не на історичному розвитку суспільства в цілому, а на індивіді, який раціонально діє заради задоволення своїх бажань і інтересів, обмежується дослідженням конкретних, головним чином ринкових, інститутів, і орієнтується на принцип ефективності в оцінці людських дій. «Економічний аналіз права» виходить із тотожності цільових настанов обох сфер: як в економіці, так і в праві має використовуватися зважування втрат та користі. Ефективність правового регулювання визначається мінімізацією витрачених ресурсів.

Призначення економіко-правового аналізу полягає в обґрунтуванні законодавчих і судових рішень згідно з принципами, що максимізують загальне багатство суспільства і є тим самим критерієм оцінки їх справедливості. Відповідно до такого підходу вільний ринок забезпечує найефективніший розподіл юридичних прав, а держава і право виправдані тим, що забезпечують мінімізацію трансакційних витрат. Отже, державне втручання в ринок заради забезпечення його ефективності виправдане тільки тоді, коли великі трансакційні витрати унеможливають звичайні ринкові угоди між учасниками.

До досягнень правового економізму належить дослідження довгострокових впливів на конкуренцію конкретних видів вертикальної та горизонтальної інтеграції компаній (антимонопольне право). Він акцентував увагу на розходженнях короткострокових і

довгострокових наслідків правових актів тощо. Визнання права власності, яке захищає цивільне і кримінальне право, сприяє обмінам, які захищає контрактне право. Р. Познер також зазначає, що право встановлює найефективніші процесуальні норми для розв'язання конфліктів у всіх цих галузях. Таким чином, норми права сприяють збільшенню багатства за умов справедливих рішень судів. Окремо розглядаються проблеми привілеїв можновладців, які американський правник розглядає з логічної та етичної точок зору, вважає їх болючими та важливими для становлення сучасної економіки. Такий підхід, що ґрунтується на розумінні економічної природи права, зокрема, дозволяє звести право до певної кількості принципів, що можуть мати вигляд математичних формул.

Використання нових підходів до аналізу взаємодії права і економіки в сучасному українському суспільстві дозволить зосередитися на ефективному вирішенні актуальних завдань правового забезпечення реформування економічної сфери життя суспільства: забезпечення антимонопольних заходів і стимулювання середнього та малого бізнесу, удосконалення антикорупційного законодавства та судочинства, витіснення тіньової економіки із економічних відносин тощо.

#### ***Список використаних джерел***

1. Пашуканис Е. Б. Избранные произведения по общей теории права и государства. Москва: Наука, 1980.
2. Познер Р. А. Економічний аналіз права / пер. з англ. Харьков: Акта, 2003.
3. Познер Р. А. Основы юриспруденції / пер. з англ. Харьков: Акта, 2004.
4. Познер Р. А. Рубежи теории права / пер. с англ. Москва: Изд. дом Высшей школы экономики, 2017.

***Мартенко Олександр Леонідович,***  
професор кафедри юридичної психології  
Національної академії внутрішніх справ,  
кандидат юридичних наук, доцент;

***Мартенко Юлія Іванівна,***  
старший викладач кафедри юридичної  
психології Національної академії внутрішніх  
справ, кандидат юридичних наук

### **АСОЦІАЛЬНА ПОВЕДІНКА МОЛОДІ ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**

Українське суспільство перебуває на етапі пошуку нової моделі стабільності. Трансформації, що відбулись у нашій країні на зламі тисячоліть, зміни, що відбулися в політичній, економічній, культурній, духовній сферах, загальна політична нестабільність у державі, яка набула перманентного характеру на сьогодні, значно ускладнили процеси соціалізації молодого покоління.